Lesson 37 PRK **Abhyasam**
9 Friday August 18th, 2023

ॐ सह नाववतु ।
सह नौ भुनक्तु ।
सह वीर्यं करवावहै ।
तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै ।
ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

Om Saha Nau-Avatu |
Saha Nau Bhunaktu |
Saha Viiryam Karavaavahai |
Tejasvi Nau-Adhiitam-Astu Maa Vidvissaavahai |
Om Shaantih Shaantih Shaantih ||
Meaning:

1: Om, May God Protect us Both (the Teacher and the Student),
2: May God Nourish us Both,
3: May we Work Together with Energy and Vigour,
4: May our Study be Enlightening and not give rise to Hostility,
5: Om, Peace, Peace, Peace.

SUBSCRIBE
|| Spiritual Mantra ||

पठामि संस्कृतं नित्यं वदामि संस्कृतं सदा
ध्यायामि संस्कृतं सम्यक् वन्दे संस्कृत्मातरम्

Om Ayim Sriim Hriim Saraswati Devyai Namaha

ओम ऐम् श्रीम् ह्रीम् सरस्वती देव्यै नमः

What are the benefits of chanting Saraswati mantra?

a. Doing regular chanting of Saraswati mantra improves your speech, memory and concentration in study.
b. She removes your ignorance and refines your character by giving you good qualities like humility and culture.
c. Saraswati Mantra gives you control over your speech, knowledge and wisdom.
d. By chanting this mantra of saraswati maa with dedication, a student can pass his exam with good marks.
e. Chanting Saraswati Mantra helps poets, writers and folk speakers to reach new heights of achievements.
f. Close your eyes in contemplation and rub your hands together and then open your palms and say the karagre vasatir Lakshmi prayer

https://youtu.be/YuKtKR3r0oM

शब्दकोश १६०+२०=१८०] अभ्यास ९ (व्याकरण)

(क) गुरुः (गुरु), शिशुः (बालक), भानुः (सूर्य), इन्दुः (चन्द्रमा), शत्रुः (शत्रु), पशुः (पशु), तरुः (वृक्ष), साधुः (सज्जन, सरल, चतुर), वायुः (हवा)। काणः (काणा), कर्णः (कान), बधिरः (बहिरा), विवादः (विवाद)। नेत्रम् (आँख), सुखम् (सुख), दुःखम् (दुःख), हसितम् (हँसना)। (१७)। (ख) वस् (रहना), जीव् (जीना)। (२) (ग) अलम् (बस) (१)।

सूचना—(क) गुरु—वायु, गुरुवत्। (ख) वस्—जीव्, भवतिवत्।

गुरु शब्दरूपाणि

(पुंलिङ्गम्)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	गुरुः	गुरू	गुरवः
सम्बोधन	गुरो	गुरू	गुरवः
द्वितीया	गुरुम्	गुरू	गुरून्
तृतीया	गुरुणा	गुरुभ्याम्	गुरुभिः
चतुर्थी	गुरवे	गुरुभ्याम्	गुरुभ्यः
पञ्चमी	गुरोः	गुरुभ्याम्	गुरुभ्यः
षष्ठी	गुरोः	गुर्वोः	गुरूणाम्
सप्तमी	गुरौ	गुर्वोः	गुरुषु

काण शब्दरूपाणि

(पुंलिङ्गम्)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	काणः	काणौ	काणाः
सम्बोधन	काण	काणौ	काणाः
द्वितीया	काणम्	काणौ	काणान्
तृतीया	काणेन	काणाभ्याम्	काणैः
चतुर्थी	काणाय	काणाभ्याम्	काणेभ्यः
पञ्चमी	काणात् / काणाद्	काणाभ्याम्	काणेभ्यः
षष्ठी	काणस्य	काणयोः	काणानाम्
सप्तमी	काणे	काणयोः	काणेषु

हसित शब्दरूपाणि

(नपुंसकलिङ्गम्)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	हसितम्	हसिते	हसितानि
सम्बोधन	हसित	हसिते	हसितानि
द्वितीया	हसितम्	हसिते	हसितानि
तृतीया	हसितेन	हसिताभ्याम्	हसितैः
चतुर्थी	हसिताय	हसिताभ्याम्	हसितेभ्यः
पञ्चमी	हसितात् / हसिताद्	हसिताभ्याम्	हसितेभ्यः
षष्ठी	हसितस्य	हसितयोः	हसितानाम्
सप्तमी	हसिते	हसितयोः	हसितेषु

अद्यतन भविष्यत् काल (Today's future tense)

व्याकरण (गुरु, लृट्. तृतीया)

१. गुरु शब्द के पूरे रूप स्मरण करो। (देखो शब्द संख्या ३)। संक्षिप्त रूप लगाकर शिशु आदि के रूप बनाओ। नियम १० इन शब्दों में लगेगा:— गुरु, शत्रु, तरु। जैसे—गुरुणा, गुरूणाम्। शत्रुणा, शत्रूणाम्।

भू-लृट् (भविष्यत्)				संक्षिप्त रूप		
भविष्यति	भविष्यतः	भविष्यन्ति	प्र० पु०	(इ) स्यति	(इ) स्यतः	(इ) स्यन्ति
भविष्यसि	भविष्यथः	भविष्यथ	म० पु०	(इ) स्यसि	(इ) स्यथः	(इ) स्यथ
भविष्यामि	भविष्यावः	भविष्यामः	उ० पु०	(इ) स्यामि	(इ) स्यावः	(इ) स्यामः

म १० — र् और ष् के वाद न् को ण् हो जाता है, यदि स्वर, ह्, य्, व्, र्, कवर्ग, पवर्ग, न्, बीच में हो तो भी। इन शव्दों में यह नियम लगेगा— राम, ईश्वर, नृप, ग्राम, पुत्र, नर, सूर्य, चन्द्र, शिष्य। अतः इनमें तृतीया एकवचन में एण और षष्ठी वहु० में आणाम् लगेगा।

*सूचना—(क) इन पूर्वोक्त धातुओं में 'इष्यति' आदि लगाकर रूप बनावें—भू, पठ्, गम्, रक्ष्, वद्, आगम्, कृ, खाद्, क्रीड्, पत्, स्मृ, हृ, इष्, लिख्, चुर्, चिन्त्, कथ्, भक्ष्, रच्, दिव्, नृत्, नश्, भ्रम्। जैसे—पठिष्यति, गमिष्यति।

(ख) इनमें 'स्यति' आदि लगावें:—पच्, नम्, दृश्, स्था, पा, घ्रा, सद्, जि, नी, तुद्, स्पृश्, प्रच्छ्, विश्, वस्। जैसे, स्थास्यति, पास्यति।

इन धातुओं के क्रमशः लट् के रूप उदाहरण-वाक्यों में देखो।

ओ३म्

*सूचना—(क) इन पूर्वोक्त धातुओं में 'इष्यति' आदि लगाकर रूप बनावें–
भू, पठ्, गम्, रक्ष्, वद्, आगम्, कृ, खाद्, क्रीड्, पत्, स्मृ, हृ, इष्, लिख्, चुर्, चिन्त्, कथ्, भक्ष्, रच्, दिव्, नृत्, नश्, भ्रम्। जैसे—पठिष्यति, गमिष्यति।

(ख) इनमें 'स्यति' आदि लगावें:—पच्, नम्, दृश्, स्था, पा, घ्रा, सद्, जि, नी, तुद्, स्पृश्, प्रच्छ्, विश्, वस्। जैसे, स्थास्यति, पास्यति।

इन धातुओं के क्रमशः लृट् के रूप उदाहरण-वाक्यों में देखो।

नश् धातुरूपाणि - लृट् लकारः

णशँ अदर्शने - दिवादिः

< नश् तुलना अभ्यासः

कर्तरि प्रयोगः परस्मै पदम्

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथम पुरुषः	नशिष्यति / नङ्क्ष्यति	नशिष्यतः / नङ्क्ष्यतः	नशिष्यन्ति / नङ्क्ष्यन्ति
मध्यम पुरुषः	नशिष्यसि / नङ्क्ष्यसि	नशिष्यथः / नङ्क्ष्यथः	नशिष्यथ / नङ्क्ष्यथ
उत्तम पुरुषः	नशिष्यामि / नङ्क्ष्यामि	नशिष्यावः / नङ्क्ष्यावः	नशिष्यामः / नङ्क्ष्यामः

कर्मणि प्रयोगः आत्मने पदम्

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथम पुरुषः	नशिष्यते / नङ्क्ष्यते	नशिष्येते / नङ्क्ष्येते	नशिष्यन्ते / नङ्क्ष्यन्ते
मध्यम पुरुषः	नशिष्यसे / नङ्क्ष्यसे	नशिष्येथे / नङ्क्ष्येथे	नशिष्यध्वे / नङ्क्ष्यध्वे
उत्तम पुरुषः	नशिष्ये / नङ्क्ष्ये	नशिष्यावहे / नङ्क्ष्यावहे	नशिष्यामहे / नङ्क्ष्यामहे

सद् धातुरूपाणि - षद्लृँ विशरणगत्यवसादनेषु - भ्वादिः - लृट् लकारः

< सद् | तुलना | अभ्यासाः

कर्तरि प्रयोगः परस्मै पदम्

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथम पुरुषः	सत्स्यति	सत्स्यतः	सत्स्यन्ति
मध्यम पुरुषः	सत्स्यसि	सत्स्यथः	सत्स्यथ
उत्तम पुरुषः	सत्स्यामि	सत्स्यावः	सत्स्यामः

कर्मणि प्रयोगः आत्मने पदम्

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथम पुरुषः	सत्स्यते	सत्स्येते	सत्स्यन्ते
मध्यम पुरुषः	सत्स्यसे	सत्स्येथे	सत्स्यध्वे
उत्तम पुरुषः	सत्स्ये	सत्स्यावहे	सत्स्यामहे

❀ नियम १७—अलम् (बस, मत) के साथ तृतीया होती है। जैसे—झगड़ा मत करो—अलं विवादेन। मत हँसो—अलं हसितेन।

❀ नियम १८—(येनाङ्गविकारः) शरीर के जिस अंग में विकार से विकृति दिखाई पड़े, उसमें तृतीया होती है। जैसे—नेत्रेण काणः (एक आँख से काणा)।

❀ नियम १९—प्रकृति आदि क्रियाविशेषण शब्दों में तृतीया होती है। जैसे—स्वभाव से सरल = प्रकृत्या साधुः। सुखेन जीवति। दुःखेन जीवति।

उदाहरण वाक्यानि

अभ्यास ९

१. उदाहरण वाक्य :—१. वह पढ़ेगा—स पठिष्यति । २, तू पढ़ेगा—त्वं पठिष्यसि । ३. मैं पढूंगा—अहं पठिष्यामि । ४. स गृहं गमिष्यति, हसिष्यति, बालकं रक्षिष्यति वदिष्यति, अत्र आगमिष्यति, कार्यं करिष्यति, भोजनं खादिष्यति, क्रीडिष्यति, पतिष्यति, स्मरिष्यति, हरिष्यति, एषिष्यति, लेखिष्यति, चोरयिष्यति, चिन्तयिष्यति, कथयिष्यति, भक्षयिष्यति, रचयिष्यति, देविष्यति, नर्तिष्यति, नशिष्यति, भ्रमिष्यति च । ५. स भोजनं भक्ष्यति, गुरुं नस्यति, पुत्रं द्रक्ष्यति, स्थास्यति, जलं पास्यति, पुष्पं घ्रास्यति, सत्स्यति, शत्रुं जेष्यति, पुस्तकं नेष्यति, दुर्जनं तोत्स्यति, पुष्पं स्प्रक्ष्यति, प्रश्नं प्रक्ष्यति, गृहं प्रवेक्ष्यति, अत्र वत्स्यति च ।

नवमः अभ्यासः

१. उदाहरणवाक्यानि

१. सः पठिष्यति । = वह पढ़ेगा ।

२. त्वं पठिष्यसि । = तू पढ़ेगा ।

३. अहं पठिष्यामि । = मैं पढ़ूँगा ।

४.(सं.). स गृहं गमिष्यति, हसिष्यति बालकं रक्षिष्यति, वदिष्यति, अत्र आगमिष्यति, कार्यं करिष्यति, फलं खादिष्यति, क्रीड़िष्यति, पतिष्यति, स्मरिष्यति, हरिष्यति, एषिष्यति, लेखिष्यति, चोरयिष्यति, चिन्तयिष्यति, कथयिष्यति, भक्षयिष्यति, रचयिष्यति, देविष्यति, नर्तिष्यति, नशिष्यति भ्रमिष्यति च ।

४ (हिन्दी). वह घर को जाएगा, हँसेगा, बालक की रक्षा करेगा, बोलेगा, यहाँ आएगा, कार्य को करेगा, फल को खायेगा, खेलेगा, गिरेगा, स्मरण करेगा, हारेगा, चाहेगा, लिखेगा, चोरी करेगा, सोचेगा, बोलेगा, खायेगा, रचेगा, चमकेगा, नाचेगा, नष्ट करेगा और घूमेगा ।

५ (सं.). स तण्डुलं पक्ष्यति, गुरुं नंस्यति, पुत्रं द्रक्ष्यति, स्थास्यति, जलं पास्यति, पुष्पं घ्रास्यति, सत्स्यति, शत्रुं जेष्यति, पुस्तकं नेष्यति, दुर्जनं तोत्स्यति, पुष्पं स्प्रक्ष्यति, प्रश्नं प्रक्ष्यति, गृहं प्रवेक्ष्यति, अत्र वत्स्यति च ।

५ (हिन्दी). वह चावल को पकायेगा, गुरु को नमस्कार करेगा, पुत्र को देखेगा, रहेगा, पानी पियेगा, फूल को सूँघेगा, बैठेगा, शत्रु को जीतेगा, पुस्तक को ले जाएगा, दुर्जन को दुःख देगा, फूल को छुएगा, प्रश्न को पूछेगा, घर में प्रवेश करेगा और यहाँ रहेगा ।

३. वह हँसेगा । ४. वह बालक की रक्षा करेगा । ५. वह बोलेगा । ६. वह घर जायेगा । ७. वह काम करेगा । ८. वह फल खायेगा । ९. वह खेलेगा । १०. पत्ता गिरेगा । (ख) ११. तू ईश्वर को स्मरण करेगा । १२. तू धन नहीं हरेगा । १३. तू चाहेगा । १४. तू पत्र लिखेगा । १५. तू धन नहीं चुरायेगा । १६. तू सोचेगा । १७. तू कथा कहेगा । १८. तू फल खायेगा । १९. तू पुस्तक बनायेगा । २०. तू नाचेगा । (ग) २१. मैं भ्रमण करूँगा । २२. मैं भोजन पकाऊँगा । २३. मैं पिता को नमस्कार करूँगा । २४. मैं चन्द्रमा को देखूंगा। २५. मैं यहाँ रुकूंगा । २६. मैं जल पीऊँगा । २७. मैं शत्रु को जीतूँगा । (घ) २८. विवाद मत करो । २९. मत हँसो । ३०. वह आंख से काणा है ।

३१. वह कान से बहरा है । ३२. वह स्वभाव से सरल है । ३३. वह सुख से रहता है । ३४. वह दुःख से रहता है ।

२. संस्कृत वाक्य बनाओ (क)

१.	वह पुस्तक पढ़ेगा ।	= सः पुस्तकं पठिष्यति ।
२.	वह गाँव जायेगा ।	= सः ग्रामं गमिष्यति ।
३.	वह हँसेगा ।	= सः हसिष्यति ।
४.	वह बालक की रक्षा करेगा ।	= सः बालकं रक्षिष्यति ।
५.	वह बोलेगा ।	= सः वदिष्यति ।

६.	वह घर जायेगा ।	= सः गृहं गमिष्यति ।
७.	वह काम करेगा ।	= सः कार्यं करिष्यति ।
८.	वह फल खायेगा ।	= सः फलं खादिष्यति ।
९.	वह खेलेगा ।	= सः क्रीडिष्यति ।
१०.	पत्ता गिरेगा ।	= पत्रं पतिष्यति ।

(ख)

११. तू ईश्वर को स्मरण करेगा।	= त्वम् ईश्वरं स्मरिष्यसि।
१२. तू धन नहीं हरेगा।	= त्वं धनं न हरिष्यसि।
१३. तू चाहेगा।	= त्वम् एषिष्यसि।
१४. तू पत्र लिखेगा।	= त्वं पत्रं लेखिष्यसि।
१५. तू धन नहीं चुरायेगा।	= त्वं धनं न चोरयिष्यसि।
१६. तू सोचेगा।	= त्वं चिन्तयिष्यसि।
१७. तू कथा कहेगा।	= त्वं कथां कथयिष्यसि।
१८. तू फल खायेगा।	= त्वं फलं खादिष्यसि।
१९. तू पुस्तक लिखेगा।	= त्वं पुस्तकं रचयिष्यसि।
२०. तू नाचेगा।	= त्वं नर्तिष्यसि।

(ग)

२१. मैं भ्रमण करूँगा ।	= अहं भ्रमिष्यामि ।
२२. मैं चावल पकाऊँगा ।	= अहं तण्डुलं पक्ष्यामि ।
२३. मैं पिता को नमस्कार करूँगा ।	= अहं जनकं नंस्यामि ।
२४. मैं चन्द्रमाँ को देखूँगा ।	= अहं चन्द्रं द्रक्ष्यामि ।
२५. मैं यहाँ रहूँगा ।	= अहम् अत्र वत्स्यामि ।
२६. मैं जल पीऊँगा ।	= अहं जलं पास्यामि ।
२७. मैं शत्रु को जीतूंगा ।	= अहं शत्रुं जेष्यामि ।

(घ)

२८. विवाद मत करो ।	= अलं विवादेन ।
२९. मत हँसो ।	= अलं हसितेन ।
३०. वह आँख से काना है ।	= सः नेत्रेण काणः अस्ति ।
३१. वह कान से बहरा है ।	= सः कर्णेन बधिरः अस्ति ।
३२. वह स्वभाव से सरल है ।	= सः प्रकृत्या सरलः अस्ति ।
३३. वह सुख से रहता है ।	= सः सुखेन वसति ।
३४. वह दुःख से रहता है ।	= सः दुःखेन वसति ।

३. अशुद्ध वाक्य	शुद्ध वाक्य	नियम
(१) अलं विवादस्य ।	अलं विवादेन ।	१७
(२) कर्णस्य बधिरः ।	कर्णेन बधिरः ।	१८

४. अभ्यास—(क) २ (क), (ख), (ग) को बहुवचन में बदलो। (ख) इन शब्दों के रूप लिखो—गुरु, शिशु, भानु, शत्रु, वायु। (ग) इनके लट् के रूप लिखो—भू, पठ्, गम्, वद्, कृ, खाद्, हृ, लिख्, हस्, स्था, पा, जि।

सुभाषितानि

धृतिः क्षमा दमोऽस्तेयं शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।
धीर्विद्या सत्यमक्रोधो
दशकं धर्मलक्षणम् ॥

There are ten characteristics of 'Dharma' - patience, forgiveness, self-control, non- stealing, purity, control of senses, intelligence, knowledge, truth, non-anger.

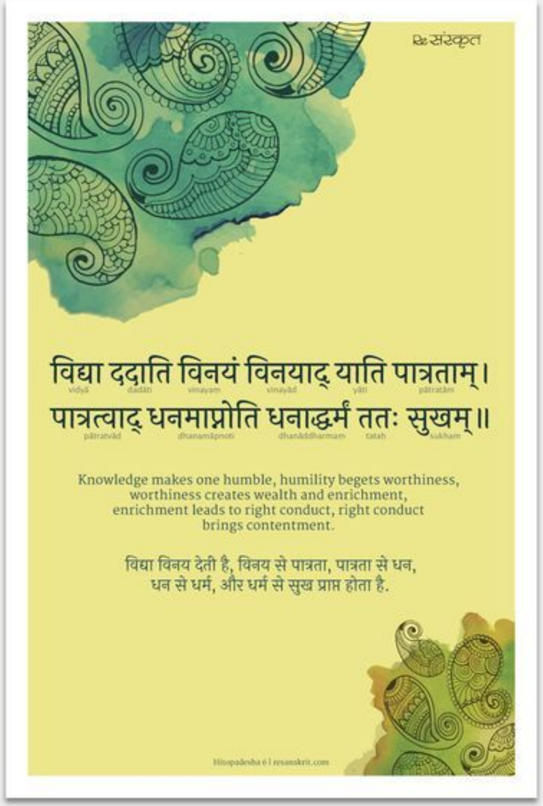
विद्या ददाति विनयं विनयाद् याति पात्रताम्।
vidyā dadāti vinayam vinayād yāti pātratām
पात्रत्वाद् धनमाप्नोति धनाद्धर्मं ततः सुखम्॥
pātratvād dhanamāpnoti dhanāddharmam tataḥ sukham
Knowledge makes one humble, humility begets worthiness,
worthiness creates wealth and enrichment,
enrichment leads to right conduct, right conduct
brings contentment.
विद्या विनय देती है, विनय से पात्रता, पात्रता से धन,
धन से धर्म, और धर्म से सुख प्राप्त होता है.
Hitopadesha 6 | resanskrit.com

CLOSING PEACE PRAYER